

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЕРЕЗЛОЗНАВСТВА
ім. М.С.ГРУШЕВСЬКОГО

На правах рукопису

ПАВЛЕНКО Вікторія Вікторівна

УКРАЇНСЬКО-БОЛГАРСЬКІ ВЗАЄМИНИ. 1918-1939 рр.

07.00.02 - Всесвітня історія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора історичних наук

Київ 1996

АВ 34.390

Дисертація є рукопис

Робота виконана в Інституті історії України НАН України

Науковий консультант - член-кореспондент НАН України
доктор історичних наук, професор
СОХАНЬ Павло Степанович

Головний опонент член-кореспондент НАН України
доктор історичних наук, професор
ЄВТУХ Володимир Борисович

доктор історичних наук
ДАНИЛЕНКО Віктор Михайлович

доктор історичних наук
ПАВЛЮЧЕНКО Олег Васильович

ЛНБ України ім. В. Стефаника

00740451 (L)

Відповідна організація: Український державний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманов, Київ

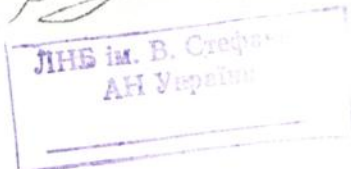
Захист відбудеться " 28 " березня 1996 р.
об " 11 " години на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д 01.43.01 по захисту дисертацій в Інституті української археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України
за адресою: 254050, Київ, вул. Пугачова, 12/2.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту
української археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського
НАН України.

Автореферат розісланий " 8 " листопада 1996 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Верба І. В.

I. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Актуальність теми. Зовнішня політика держави, її міжнародні стосунки завжди мають суттєвий вплив на її внутрішні становище. Особливо відповідальним зовнішній фактор є у державотворчому процесі. Визнання, підтримка міжнародним співтовариством новоутвореної держави є однією з вирішальних умов її становлення і розвитку. А тому нехтування з боку міжнародної спільноти інтересами молодої держави, як і непослідовна зовнішньополітична орієнтація останньої в поєднанні з внутрішніми труднощами, можуть стати фатальними в її історії, спричинити до втрати суверенітету і підтолкнути в лещата нової колоніальної залежності.

В період сучасного утвердження державності України та формування її зовнішньополітичних відносин звернення до висвітлення витоків, джерел, процесу встановлення міжнародних зв'язків українського народу набуває все більшого значення. Воно дає змогу збагатити досвід, врахувати досягнення і прорахунки у взаєминах України та її громадськості із зовнішнім світом. В цьому полягає актуальність досліджуваної проблеми, що має теоретичне і практичне значення.

Адже саме співробітництво, обмін досвідом між державами розкривають простір для їх взаємозбагачення та взаємопорозуміння. Цей процес у першу чергу притаманний країнам, що мають спільні кордони. Натомість зв'язки України із своїми сусідами були і є одним із важливих факторів її народногосподарського, громадсько-політичного і культурно-освітнього розвитку.

Зокрема дружні і взаємовигідні стосунки склалися між Україною і Болгарією, котрі Чорне море не роз'єднало, а об'єднало, оскільки стало природною зв'язуючою артерією між двома

народами. Причина тому і слов'янська єдність, і схожість історичної долі, і спорідненість мови, культури, побуту.

Ці зв'язки, сягаючи у сиву давнину, мають свої закономірності. Коли у народів була відсутня державність, вони здійснювалися переважно на рівні громадськості. Так було і в період, який в історичній літературі прийнято називати міжвоєнним, тобто між першою і другою світовими війнами. Його хронологічні рамки /1918 р. - кінець першої світової війни і 1939 р. - початок другої світової війни/, що окреслився як окремих етап розвитку світової історії людства, наповнився значними подіями в житті українського і болгарського народів. Це відновлення української державності доби Центральної Ради, Гетьманату, Директорії, фактична її втрата в результаті перемоги більшовиків в Україні, утвердження тоталітаризму в СРСР, складовою частиною якого стала Україна. В Болгарії - падіння демократичного уряду Болгарського землеробського народного союзу і оформлення в країні авторитарного режиму. Названі процеси наклали свій відбиток на взаємини між двома народами та обумовили їх специфіку.

Радянський тоталітаризм і болгарський авторитаризм мали свої наслідки у міжвоєнних взаєминах України і Болгарії. А саме вони формувалися з огляду правлячих кіл /у випадку України - московського центру/, без вирішального впливу народних мас. Характер радянського і болгарського режимів в той час відкривав можливість маніпулювати громадською думкою чи її формувати і в свою чергу давав спрому в більшій чи меншій мірі спрямовувати у потрібне русло зовнішньополітичну орієнтацію та зовнішньополітичні акції громадськості.

Вивчення взаємин саме цього складного в житті обох народів періоду їх існування спонукали автора на поглиблене та всебічне їх висвітлення, а також потреба їх оцінки з позицій сьо-

годення, опираючись на об'єктивний аналіз історичних подій і процесів, які раніше оцінювалися в дусі вимог офіційної партійної ідеології.

З урахуванням цих обставин предметом дослідження визначено стан українсько-болгарських взаємин на урядовому і громадському рівнях у період між першою і другою світовими війнами, визначення впливу на їх розвиток зовнішніх і внутрішніх факторів, місця і ролі в даному процесі української і болгарської політеміграції і болгарської національної меншини в Україні.

Об'єктами аналізу стали напрями, форми, тенденції міжвоєнних українсько-болгарських відносин. Показується вплив на них політичних і економічних процесів, що відбувалися в українському і болгарському суспільствах. Також вивчалися події, явища і особистості, які впливали на відносини між Україною і Болгарією в 1918-1939 рр.

Мета дослідження полягає в тому, щоб, ґрунтуючись на архівних джерелах, опублікованих документах, а також даних наукових розвідок з'ясувати сутність українсько-болгарських взаємин між двома світовими війнами, відтворити їх картину в комплексі і узагальнити їхній досвід з урахуванням нових підходів до їх дослідження і нових історичних оцінок.

У відповідності з даною метою здійснена спроба вирішити наступні конкретні завдання:

- проаналізувати рівень розроблення в науковій літературі проблеми міжвоєнних українсько-болгарських взаємин, дати об'єктивну оцінку працям радянських і болгарських авторів, які її розробляли;
- охарактеризувати архівні і документальні джерела, на основі яких була підготовлена дисертація;
- дослідити місце, роль та значення українсько-болгарських

відносин 1918-1939 рр.;

- з'ясувати особливості формування основних форм і напрямів розвитку українсько-болгарських стосунків цього періоду;
- висвітлити їх об'єктивно, звільнившись від догматичних постулатів офіційної ідеології;
- проаналізувати українсько-болгарські взаємини на внутрішньому тлі життя обох народів, охарактеризувати фактори, що на них впливали;
- виявити основні пріоритети і масштаби зовнішньої політики України щодо Болгарії і Болгарії стосовно України;
- з'ясувати причини, мотиви і засади в зміні рівня і ступеня українсько-болгарського взаємовпливу;
- простежити рівень впливу на формування стосунків між Україною і Болгарією зазначеного періоду української і болгарської політ-еміграції та болгарської національної меншини в Україні;
- розкрити ставлення болгарських властей до української еміграції і радянських - до болгарських емігрантів;
- показати роль українських і болгарських політичних емігрантів у суспільно-політичному, економічному і культурному житті України і Болгарії;
- запропонувати ряд нових підходів щодо трактування українсько-болгарських відносин міжвоєнного періоду.

Фактор державності зіграв провідну роль в українсько-болгарських взаєминах міжвоєнного періоду. Відновлення української держави доби УНР відкрило шлях до встановлення дипломатичних відносин з Болгарією та іншими країнами.

Наявність деяких атрибутів державності, а саме можливість через Народний комісаріат закордонних справ вести зовнішньополітичний діалог з іншими країнами, хоча і координований Москвою, до утворення СРСР мала радянська Україна. Після оформлен-

ня Радянського Союзу державність республік була декоративною, тому вони і не могли проводити свій зовнішньополітичний курс, мати дипломатичні відносини з іншими країнами.

Відтак не існувало в цей період і українсько-болгарських міждержавних відносин. Українсько-болгарські взаємини розвивалися лише по лінії громадськості. Проте вони теж спрямовувалися правлячою верхівкою, яка не була байдужа до процесів, що відбувалися у сусідів.

Зв'язуючою ланкою українсько-болгарських взаємин у період між двома світовими війнами стала українська і болгарська еміграція та болгарська меншина в Україні. Вони були не тільки джерелом інформації про братню країну, але і брали участь в суспільно-політичному житті своєї другої батьківщини, внесли певний вклад у розвиток народногосподарського комплексу, науково-технічного прогресу, сприяли культурному взаємозбагаченню.

Виділені нами основні напрями українсько-болгарських міжвоєнних взаємин визначили структуру даної праці.

В ній висвітлюються міждержавні відносини України і Болгарії доби Центральної Ради, Гетьманату, Директорії, а саме акцентується увага на діяльності українського дипломатичного представництва у Болгарії і болгарського посольства в Україні.

Предметом дослідження стали і офіційні стосунки радянської України та Болгарії до утворення СРСР, коли радянська Україна проводила свій певний зовнішньополітичний курс.

Також аналізуються зв'язки громадськості радянської України і Болгарії, які стали пріоритетними в українсько-болгарських взаєминах після втрати Україною державності і перетворення її в окраїну радянської імперії.

В праці визначається вплив болгарської національної меншини в Україні на розвиток українсько-болгарських стосунків, політика радянської влади стосовно неї, що мала вирішальне значення в даному процесі.

Поряд з цим розглядається становище болгарської політичної еміграції в Україні, її участь у політичному і соціально-економічному житті країни перебування. Розповідаючи про життя української еміграції в Болгарії, автором зосереджена увага на характеристичні і діяльністі українських емігрантських організацій, внеску української інтелігенції у розвиток болгарської науки, освіти, культури.

Виходячи із поставлених завдань і опираючись на зміст дослідження, автор вважає правомірним винести на публічний захист наступні науково-теоретичні і практичні положення:

- історичний приклад розвитку українсько-болгарських взаємин міжвоєнного періоду підтвердив ідею про те, що без наявності справжньої державності неможливі повнокровні міжнародні стосунки суб"єктів цих відносин, яким була Україна;
- міждержавні стосунки з Болгарією мала Українська Держава, Українська Народна Республіка, в зміцненні яких головна роль належала їх дипломатичним представництвам;
- діяльність дипломатичної місії України в Болгарії, як і в ряді інших країн, сприяла утвердженню української державності, зміцнювала її міжнародний авторитет;
- відносини між Українською Державою, Українською Народною Республікою і Болгарією були, в основному, взаємовигідні, хоча уряд БЗНС намагався на свою користь якомога повніше реалізувати умови Брест-Литовського мирного договору, підписаного між Україною і державами Четверного союзу. Проте ці стосунки сприяли розв'язанню проблеми обміну військовополоненими і б"женцями, налагод-

женню торгових зв'язків;

- Україна в радянсько-болгарських стосунках виступала відносно самостійно до утвердження тоталітарної системи в СРСР. З другої половини 20-х і в 30-ті роки вона, як і інші радянські республіки, втратила право на самостійну зовнішньополітичну діяльність. Їй відводилася проміжна роль у незначних радянсько-болгарських взаєминах, що знаходилися у зародковому стані в зв'язку з пронімецькою орієнтацією міжвоєнної Болгарії;

- український народ, фактично позбавлений своєї державності, а відтак і зовнішньої політики, міг мати міжнародні контакти лише в рамках революційних зв'язків. Це був єдиний напрям зовнішніх взаємин радянських республік, в тому числі і України, який заохочувала комуністична партія, оскільки він не тільки не перешкодив утвердженню її великодержавних амбіцій в межах Союзу, а навпаки сприяв поширенню більшовицьких ідей за його територією;

- водночас ставлення болгарської громадськості до радянської дійсності не було однозначним. Маса, як ішли за БКП, вітала і пропагувала радянські перетворення. Позиція щодо них іншої частини болгарського суспільства, в першу чергу представників правих сил, була критична. Вони викривали радянський тоталітарний режим, що приніс народам СРСР злидні, терор і політичне безправ'я;

- наявність в Україні болгарської національної меншини сприяла взаємовпливу українців і болгар, давала їй змогу виступати посередником у стосунках між ними. Цей процес значною мірою залежав від політики радянських офіційних кіл стосовно місцевих болгар. А вона була неоднозначною. В період "загравання" імперського центру з народами і національними меншинами СРСР, обумовленого накопиченням його сил, болгар, як і інші національні меншини, мали змогу національного згуртування /адміністративно-територіального, культурного, освітнього/. Відтак після утверджен-

ня тоталітарної імперської системи відпала необхідність в її маскуванні і всі досягнення національної політики були зведені нанівець. Доконала болгарське, як і українське село, колективізація, що перетворила селянина в справжнього державного раба; - у формуванні українсько-болгарських відносин міжвоєнного періоду безперечно роль відіграла українська і болгарська еміграція. Сам факт її підтримки, всебічної допомоги як державними, так і громадськими структурами був одним із напрямів зв'язків двох народів. З іншого боку ці взаємини збагачувалися шляхом особистого внеску політеміграції в розбудову народного господарства, науки, культури, освіти країн обидвох;

- проте останнє твердження не зовсім повністю відноситься до діяльності болгарської політеміграції в Україні, а вірніше в болгарських національних районах. Її вклад позитивний в національне самоусвідомлення і культурне відродження болгарських переселенців, водночас її дії негативні з огляду допомоги радянській владі в соціально-економічному руйнуванні болгарського села.

Методологічні і засади дослідження є діалектичний підхід до його здійснення з урахуванням принципу історизму на ґрунті проблемно-хронологічного і системно-аналітичного методів наукового дослідження. В основу історичного пізнання теми, що висвітлюється, покладіле вивчення джерел, їх коментар і критичний аналіз. Відійшовши від традиційного аналізу політичних, економічних, культурних міжнародних зв'язків, автор розкриває їх через призму міждержавних і громадських, а також через площину участі в них української і болгарської еміграції, болгарської національної меншини.

Застосовуючи такий науковий інструментарій, пошукувач намагався об'єктивно розкрити українсько-болгарські взаємини в хронологічних рамках 1918-1939 рр., уникнути колишніх помилок

своїх і попередників, які їх оцінювали в дусі вимог тодішньої офіційної ідеології, дати нове трактування ряду важливих питань, що досі замовчувалися або спотворювалися.

Наукова новизна і практичне значення дослідження визначається самою постановкою і розробкою даної теми, її виокремленням із проблеми радянсько-болгарських взаємин, на яку акцентувалася увага переважної більшості науковців. В дисертації вперше вивчення українсько-болгарських взаємин в зазначених хронологічних межах розглянуто в комплексі, системно, в усіх проявах і напрямках.

Грунтуючись на численних архівних джерелах, автор подає своє власне бачення тенденції розвитку даних стосунків, намагаючись при цьому уникнути суб'єктивізму та упередженості, дати зважену й об'єктивну характеристику історичних процесів і явищ.

Особистим внеском дисертанта є висвітлення проблем, котрих раніше зовсім не торкалися дослідники. Зокрема в праці вперше простежуються дипломатичні відносини Української Держави, Української Народної Республіки і Болгарії, міждержавні стосунки радянської України і Болгарії, діяльність української еміграції в Болгарії, фатальні наслідки імперської політики радянської влади щодо болгарської національної меншини в Україні. Також в дисертації з нових позицій оцінюються зв'язки громадськості України і Болгарії, роль болгарської політеміграції в побудові радянського суспільства.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що вирішена у комплексі важлива наукова проблема українсько-болгарських взаємин міжвоєнного періоду, результати якої можуть бути використані для подальшого більш глибокого вивчення даної і суміжної проблематики, для читання курсів лекцій на гуманітарних факультетах з новітньої історії.

Фактичний матеріал, узагальнюючі висновки даної праці ілюструють неперехідне значення державності в розвитку міжнародних стосунків Їх суб'єктів, показують згубні наслідки Її втрати на всі сфери життя країни, зокрема на Її зовнішньополітичну діяльність.

Знання досягнень, пророхунків у взаєминах України із зовнішнім світом на певних етапах Її історії дає змогу збагатити міжнародний досвід зовнішньополітичних установ нашої молодої держави, уникнути помилок і використати позитивний потенціал своїх попередників.

Досліджена автором проблема пройшла певну апробацію. Тема дисертації затверджена вченою радою Інституту історії України НАН України, Її рукопис обговорювався у відділі історії міжнародних зв'язків України цього Інституту і рекомендований до захисту. Основні положення даного дослідження викладені на міжнародних, всесоюзних, республіканських конференціях, зокрема на II міжнародному з'їзді болгаристів /Софія, 1986/, радянсько-болгарському симпозіумі /Стара Загора, 1988/, міжнародних конференціях болгаристів /Харків, 1991, 1993/, всесоюзних і республіканських конференціях славистів /Ужгород, 1982, Львів, 1983, Мінськ, 1983, Чернівці, 1992, Київ, 1985, 1995/.

Досліджувана тема розкрита в двох монографіях, розділах двох колективних монографій, брошурі, 22 статтях. Загальний обсяг публікацій по ній 45 друк.арк. Тема даного дослідження була одним із напрямів наукової діяльності дисертанта. Зсього з проблеми міжнародних зв'язків України ним опубліковано 44 наукових праць обсягом 79 друк.арк.

Детальний аналіз ступеня дослідженості тематики, джерельної бази дисертації подається у першому розділі. Міжвоєнні українсько-болгарські відносини мало привертати увагу істориків.

На це були свої об'єктивні причини. По-перше, імперська політика Москви, курс на формування нової спільноти - радянського народу не сприяв виокремленню самостійним напрямом дослідження зносин республік із зовнішнім світом. По-друге, ця ж обставина зводила нанівець такі відносини або робила їх число декоративними.

А оскільки радянська Україна не мала самостійного виходу на міжнародну арену, то були практично відсутні і міждержавні українсько-болгарські відносини. Отже, дослідникам залишилися для вивчення лише зв'язки по лінії громадськості. Причому праці, опубліковані до проголошення української незалежної держави, включаючи і публікації дисертанта, мали заідеологізований характер, що знижує їх наукову значимість. Проте ці публікації не втратили наукової цінності завдяки своєму значному фактичному матеріалу.

А тому внаслідок ідеологічного тиску за бортом досліджень залишилися ряд напрямів українсько-болгарських відносин. Практично зовсім випав з поля зору дослідників період українсько-болгарських стосунків, започаткованих урядами УНР і БВНС. Не віділялися ними і відносини радянської України і Болгарії до утворення СРСР, коли вони ще мали з боку України певний міждержавний характер. Не акцентувалася увага на житті болгарської меншини в 30-ті роки, коли сталінський тоталітарний режим згорнув розпочату в 20-ті роки політику "коренізації", тобто суспільно-політичного, культурного і економічного розвитку "корінного" населення регіонів СРСР. Білою плямою залишилася проблема міжвоєнної української еміграції в Болгарії.

З огляду на стисловиде, що склалося у вивченні українсько-болгарських взаємин, публікації з даної теми умовно можна поділити на два підрозділи. Перший, це той, в якому висвітлюються суто українсько-болгарські зв'язки. Другий - той, що аналізує

радянсько-болгарські відносини, в яких український матеріал відіграє роль певної ілюстрації.

В контексті досліджуваної теми для нас більшу наукову цінність становлять публікації першого типу. Вперше в українській і болгарській історичній науці виділив саме українсько-болгарські стосунки і простежив їх розвиток від Київської Русі і Першого болгарського царства до сучасності український історик П.С.Сохань.¹ В окремих розділах його праці акцентується увага на суспільно-політичних і культурних зв'язках України і Болгарії міжвоєнного періоду. Публікації інших авторів поглиблюють той чи інший аспект цієї проблеми.

Цілий цикл досліджень присвячений розгляду участі болгар на боці більшовиків проти їх внутрішніх і зовнішніх ворогів - військ Білої гвардії, УНР, Німеччини, Антанти, Польщі тощо. Перш за все це монографія авторського колективу співробітників Інституту історії України НАН України.² Виступ бессарабських болгар в підтримку більшовицьких ідей поданий у книзі М.Д.Дихана.³ Болгари, як один із загонів зарубіжних інтернаціоналістів, які боролися за владу рад в Україні, представлені і в дослідженні П.С.Соханя, І.М.Кулиничя, В.М.Даниленка, В.Д.Мельниченка.⁴

В циклі праць участь болгар в громадянській війні в Україні розглядається як один із фрагментів їх боротьби під знаменами більшовиків на терені всієї колишньої російської імперії. Одним

1 Сохань П.С. Вогонь вічної дружби. - К., 1966; його ж. Очерки истории украинско-болгарских связей. - К., 1976.

2 Зарубіжні інтернаціоналісти в рядах борців за владу Рад на Україні. - К., 1967.

3 Дихан Михаил. Бессарабските българи в Октомврийската революция и гражданската война. - С., 1971.

4 Им славу дала Украина. - К., 1989.

з перших до висвітлення цієї проблеми звернувся Панайот Панайотов.¹ Продовжена ця тематика в монографії, підготовленій співробітниками колишніх Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС і Інституту історії ВКП при ЦК ВКП.²

Болгарські сюжети наявні і в працях, присвячених показу участі громадян різних країн, зокрема Болгарії, у класових зіткненнях на території колишньої царської Росії, в тому числі і в Україні. Серед них в першу чергу слід відзначити монографію авторського колективу Інституту слов'янознавства і балканістики АН СРСР.³

У всіх публікаціях, що проливають світло на перебіг громадянської війни в Україні, із зрозумілих причин опускалися факти боротьби болгар, в першу чергу колоністів, на боці більшовицьких опонентів.

Головним напрямом у стосунках між країнами є їх дипломатичні відносини та інші взаємини на державному рівні. Такі стосунки існували між Україною і Болгарією зовсім короткий час. Їх мали УНР і Гетьманська держава, а також радянська Україна до утворення СРСР. Орієнтиром для послідовників у розкритті цієї проблеми стала праця К. Пенчикова, в якій він виокремив проблему дипломатичних відносин Української Держави, Української Народної Республіки і Болгарії.⁴ Головну увагу автор приділив переговорам

- 1 Панайотов П. Приносят на болгары за победата на Октомврийската революция. - С., 1967.
- 2 Октябрь и болгарские интернационалисты. - М., С., 1973.
- 3 Интернационалисты в боях за власть Советов. - М., 1965; Интернационалисты. Трудящиеся зарубежных стран - участники борьбы за власть Советов. - М., 1967.
- 4 Пенчиков К. Болгаро-украински дипломатически отношения 1918-1919 г. - Болгаро-украински връзки през вековете. - С., 1983.

в Брест-Литовську та підписанню договору між УНР і країнами Четверного союзу, а також виконанню його статей, насамперед щодо українських поставок в Болгарію і налагодженню українсько-болгарських економічних стосунків. Проте час опублікування статті вплинув на оцінку подій, що майже не розходила з радянською. В контексті радянсько-болгарських взаємин цим питанням відведене місце у монографіях Веселина Хаджиниколова і Панайота Панайотова.¹

Серед публікацій на тему суто радянсько-болгарських взаємин глибиною узагальнень, висновків відрізняється монографія Людмила Спасова.² В цьому плані, але дещо в інших хронологічних рамках написана праця Д.Б.Мельцера.³

В дослідженні українсько-болгарських відносин одне із центральних місць відводиться показу ролі болгарської політичної еміграції в їх розвитку. На спеціальну увагу заслуговує книга М.Д.Дихана, в якій висвітлюється участь болгарських емігрантів у суспільно-політичному, економічному, культурному житті України 1924-1929 рр., а точніше болгарського населення півдня України.⁴ Звичайно, що тут тема болгарської політеміграції пе-

1 Хаджиниколов Веселин. Стопански отношения и връзки между България и Съветския съюз до Девети септември /1917-1944 г./ - С., 1956; Панайотов Панайот. Българо-съветски отношения и връзки. 1917-1923. - С., 1982.

2 Спасов Людмила. Българо-съветски дипломатически отношения. 1934-1944. - С., 1987.

3 Мельцер Д.Б. Советско-болгарские отношения. 1917-1936. - Минск, 1975.

4 Дихан М.Д. Болгари-політемігранти у соціалістичному будівництві на Україні в 1924-1929 рр. - К., 1973.

реплітається з описом головних моментів життя болгарської меншини в Україні. Однак хронологічні рамки праці не відтворюють її цілісну картину, а відтак дають змогу уникнути показу корінного перелому в радянській національній політиці, що почався в 30-х роках і звів нанівець досягнення 20-х років. Ці ж самі сюжети порушувалися і в статтях того ж М.Д.Дихана, Г.І.Чернявського, Л.П.Решетникова та інших авторів.

Серед досліджень, що мають більш цільове призначення, виділяються праці про зв'язки відомих представників болгарського народу з українською громадськістю. Поміж них належить відзначити монографію П.С.Соханя "Георгій Дмитров і Україна".¹ Висвітлення зв'язків Георгія Дмитрова і Василя Коларова з трудящими України, зокрема з представниками болгарської національної меншини, продовжено у наступних працях П.С.Соханя і Г.І.Чернявського.² Українські сюжети присутні в книзі В.Хаджиниколова.³

Реабілітація Християна Раковського дала поштовх виходу у світ ряду книг про життєвий шлях /певний відрізок якого був пов'язаний і з Україною/ цього відомого болгарина. Це є публікації П.А.Ганасова, Ф.Панаїотова, В.М.Волковинського і С.В.Кульчиць-

1 Сохань П.С. Георгій Дмитров і Україна. - К., 1982.

2 Сохань П.С., Чернявський Г.І. Інтернаціональні зв'язки Георгія Дмитрова і Василя Коларова. - Дорогами дружби. - К., С., 1989; Іх же. Васил Коларов и Советская Украина. - Украина во взаимосвязях славянских народов. - К., 1983.

3 Хаджиниколов Веселин. Георги Дмитров и съветската обществено-ност. 1934-1945. - С., 1972.

кого, Г.А.Чернявського, М.Г.Станчева, В.О.Головка.¹

У дослідженні українсько-болгарських взаємин приділяється найбільша увага вивченню українсько-болгарських культурних відносин і зокрема літературних зв'язків. Ця обставина зумовлена цілим рядом факторів. Саме в Україні проживали і творили відомі болгарські політемігранти-літератори, які разом з місцевими болгарами організували болгарську секцію при Спілці письменників УСРР. Тут же побачила світ завдяки діяльності Укрдержнацменвидаву переважна більшість творів класиків болгарської літератури і сучасних болгарських пролетарських поетів і прозаїків.

До цієї теми зверталися українські, російські, болгарські історики та літературознавці. Результатом цих досліджень стали публікації в радянських і болгарських періодичних виданнях. І хоча більшість їх авторів у заголовок своїх статей вносили назву радянсько-болгарських зв'язків, та основний фактичний матеріал, в зв'язку з виденазваними причинами, переважно торкався України. Їх авторами є М.Фуклев, О.Кетков, С.Кирилюк, Ж.Авджієв, Л.Срихонов, Г.Гончарук, Н.Белюсов, Л.Павлов, М.Пивоваров, С.Трофимчук, Х.Дудевський, Л.Пашковський, Л.Решетников, М.Знаменська. Українсько-болгарські літературні зв'язки висвітлюються також в статтях і монографічних дослідженнях О.Шпильової та В.Захар-І. Атанасов П. Кръстю Раковски. 1873-1941. - С., 1988; Панайотов Ф. Доктор Кръстю Раковски: дополнения към автобиографията му. - С., 1988; Його ж. И мъртвите ще проговорят. - С., 1990; Волковинський В.М., Кульчицький С.В. Християн Раковський. Політичний портрет. - К., 1990; Чернявский Г.И., Станчев М.Г. Л.Г.Раковский в борьбе про ив самовластия. - Харьков, 1993; Головка В.А., Станчев М.Г., Чернявский Г.И. Между Москвой и Западом: дипломатическая деятельность Х.Г.Раковского. - Харьков, 1994.

жевської.¹

Інші галузі українсько-болгарських культурних відносин вченими майже не вивчалися, хоча їх окремі приклади і траплялися в контексті радянсько-болгарських стосунків.

Одним із важливих факторів взаємовідносин держав були і є зв'язки їх громадськості. Проте цей аспект українсько-болгарських взаємин майже не виокремлювався. Радянські і болгарські автори акцентували увагу стосовно цього процесу переважно на соціальному рівні. Найґрунтовніше названа проблема, на наш погляд, розкрита в книгах В.Хаджиниколова, Г.Чернявського, Д.Мічева, Д.Даскалова, Ц.Ніколова.²

Суттєвою прогалиною в історичній науці є проблема української еміграції в Болгарії, на що були свої об'єктивні причини, а саме обмаль документальних джерел та ідеологічні лещата. Тому цілком закономірно, що перша згадка про українців у міжвоєнній Болгарії належить перу їх сучасника С.Наріжного.³ Першою спробою в радянській науці підійти до вивчення цієї проблеми стала стаття О.Пасіки і М.Синьків про життєвий шлях і творчість українського скульптора-емігранта Михайла Парадука.⁴ З творчим і Шпильова О. Т. Г. Левченко і болгарська література. К., 1963; Захаржевська В. О. Українсько-болгарські літературні взаємини ХХ ст. - К., 1989.

- 2 Хаджиниколов Веселин. Октомври и България. Отгласи и влияния. 1917-1944. - С., 1987; Чернявски Г., Мічев Д. Съветската общественост и революционното движение в България. 1923-1944. - С., 1979; Николов Цанко. Българската общественост за Съветския съюз. 1926-1936. - С., 1982; Чернявски Г. И., Даскалов Д. Борбата на БКП против Врангелисткия заговор. - С., 1964; Българский народ в защиту Октябрьской революции. - С., 1967.
- 3 Наріжний С. Українська еміграція. - Прага, 1942.
- 4 Жовтень. - 1966. - № 1.

ЛІБ ім. В. Стефаника
АН України

добробком українських митців - вихідців з України знайомить читача і Д.В.Степовик.¹ Останнім часом з'явилися публікації, що відтворюють певний спектр названої проблеми. Життя і діяльність в Болгарії українських науковців і освітян - О.Шульговського, Я.Гоманчука, М.Попруженка - висвітлюється в працях П.Петрова і М.Петрової, М.Г.Станчева.² Поповнити знання про українську еміграцію в Європі міжвоєнного періоду дає змогу звільнена від ідеологічних стереотипів монографія В.П.Трощинського, де, зокрема, міститься певний матеріал про "Українсько-болгарське товариство".³

Звичайно, брак місця не дав змогу вказати в даному авторефераті всі праці, що в більшій чи меншій мірі торкаються досліджуваної проблеми. Проте всі вони є основою для її подальшого вивчення і узагальнення.

Джерельну базу дисертації становлять матеріали архівів України, Болгарії, Росії. Великий пласт матеріалів стосовно українсько-болгарських взаємин виявлений в Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України. В фондах ВЦДК /ф.1/, РНК /ф.2/, Народного комісаріату закордонних справ УСРР /ф.4/, Управління уповноваженого Наркомату зовнішньої торгівлі СРСР при РНК УСРР /ф.424/, Народного комісаріату внутрішніх справ /ф.5/, Всеукраїнської ради товариств політкаторжан /ф.608/, Всеукраїнської ради профспілок /ф.2605/ вилучені матеріали Степовик Д.В. Українсько-болгарські мистецькі зв'язки. - К., 1975; Його ж. Скульптор Михайло Паращук: життя і творчість. - Едмонтон, Торонто, Київ, 1994.

2 Чужденци - просветни дейци в България. - С., 1968; Станчев М. М.Г.Попруженко - страници жизни и творчества. - Болгарский ежегодник. - Т.1. - Харьков, 1994.

3 Трощинский В.П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. - К., 1994.

ради про діяльність болгар в інтернаціональних частинах Червоної гвардії, обмін військовополоненими, біженцями, репатріацію солдатів врангелівської армії, революційні, торгові зв'язки, болгарську еміграцію в Україні і українську - в Болгарії тощо.

Фонди ЦК Національних меншостей при БУЗК /ф.413/, Народного комісаріату освіти /ф.166/, Державного видавничого об'єднання України при НКО УСРР /ф.177/, болгарської газети "Коллективист" - органу ЦК КП/б/У /ф.1261/, Українського товариства культурного зв'язку з зарубіжними країнами /ф.5110/ допомогли автору висвітлити проблему болгарської меншини в Україні, українсько-болгарських зв'язків в галузі культури і освіти.

Певне розсекречення так званих "спецфондів" ЦДАВО України дало змогу дослідникам припідняти завісу над проблемами, що раніше фактично не вивчалися, а точніше замовчувалися. В нашому випадку це взаємини Української Держави, Української Народної Республіки з Болгарією і діяльність української еміграції в Болгарії. Цінним джерелом для їх дослідження стали фонди Міністерства закордонних справ УНР періоду Центральної Ради /ф.2592/, Міністерства закордонних справ УД /ф.3766/, Міністерства закордонних справ УНР періоду Директорії /ф.3636/.

Фонди облвиконкомів, окрвиконкомів, громадських організацій ряду обласних і міських архівів України поповнили матеріали про рух солідарності трудящих України з класовою боротьбою болгарського пролетаріату, життя болгар в Україні, допомогу болгарській політеміграції.

Ряд важливих документів було залучено з Центрального державного архіву громадських об'єднань України. Протоколи політбюро і секретаріату ЦК КП/б/У і матеріали до них /доповідні записки, інформації, звіти, обстеження тощо/ відіграли особливу роль в розкритті проблеми болгарської національної меншини і болгар-

ської політеміграції в Україні. Тут же виявлені вагомі документи /датовані початком 20-х років/ про діяльність в Болгарії української еміграції і делегацій Українського Червоного Хреста, українських торгових місій тощо.

Працюючи над дослідженням проблеми українсько-болгарських відносин, дисертант познайомився з документами Державного архіву Російської Федерації, де зосередилися документи зовнішньополітичної діяльності радянської держави. Проте документів щодо участі України в цьому процесі виявлено мало, що відповідає історичній дійсності. Порівняно багато матеріалів, що висвітлюють революційні радянсько-болгарські зв'язки, відклалися у фондах ЦК МОДР СРСР /ф.8265/, ВЦПС /ф.5451/.

Проблема колишніх солдатів врангелівської армії, зосереджених в Болгарії, що мала відношення і до України, знайшла відтворення у фонді Народного комісаріату закордонних справ СРСР /ф.4459/. Документи Всесоюзного товариства культурного зв'язку з зарубіжними країнами /ф.5233/ прояснюють картину поширення в Болгарії радянських фільмів і книг.

Велике значення для розкриття означеної теми мали документи архівів Республіки Болгарії. В першу чергу це Центральний державний історичний архів, де зосередилися основні документи українсько-болгарських зв'язків міжвоєнного періоду, що відклалися в Болгарії. Найбільш цінними з огляду на інформаційну насиченість є матеріали фондів Міністерства закордонних справ /ф.176/, Міністерства освіти /ф.177/, Болгарського Червоного Хреста /ф.156/, Народних зборів Болгарії /ф.173/.

Донесення болгарських місій в зарубіжних країнах, інформації болгарського посольства в УД, УНР, запити депутатів від Робітничої партії до Президії Народних зборів, протоколи Брест-Литовського мирного договору, звіти болгарської кооперації "Виз-

волення", листи, телеграми представників Українського і Болгарського Червоного Хреста, українсько-болгарської комісії по репатріації тощо проливають світло на українсько-болгарські дипломатичні, економічні, суспільно-політичні і культурні відносини.

Завдяки матеріалам фондів Міністерства внутрішніх справ і охорони здоров'я /ф.264/, Дирекції поліції /ф.370/ - перш за все статутам українських емігрантських товариств, їх протоколам установчих і звітно-виборчих зборів, сесіям керівного складу, програмам певних заходів, урочистостей, донесенням інформаторів поліції - вдалося простежити історію становлення і діяльності українських організацій в Болгарії.

Інформацію про діяльність у Болгарії вихідців з України та болгарських політемігрантів в Україні, їх вклад у розвиток українсько-болгарських наукових і культурних зв'язків дають документи особистих фондів Д.І.Шелудька, О.Ф.Маньковського, С.П.Вашценка, Крума Кюлякова, Асена Златарова, Анни Каріми.

Документи, що нас цікавлять, зустрічаються у Софійському міському, обласному державному архіві. Зокрема у фонді Софійського окружного суду /ф.3 к/ міститься судова справа Українського культурно-просвітнього товариства "Українська громада в Болгарії", а у фонді Софійського університету /ф.994/ зустрічаються дані про деяких його викладачів - вихідців із України.

Більш ґрунтовні відомості про вчених, які залишили слід у розвитку науки та українсько-болгарських суспільно-політичних і наукових зв'язків зберігають матеріали Архіву Болгарської академії наук. Багаті у цьому відношенні фонди відомого болгарського громадського діяча, визначного вченого, посла Болгарії в УД, УНР Івана Шишманова, українського вченого М.Г.Попруженка, болгарських науковців Стефана Младенова і Петра Мутафчиева.

Ряд документів, пов'язаних з досліджуваною проблемою, відклалися в колишньому Центральному партійному архіві при ЦК БКП. У фондах секретаріату /ф.1/, Закордонного бюро БКП /ф.3/, Г.Димитрова /ф.142/ і В.Коларова /ф.147/ зібрані листівки, прокламації, відозви, листи, що розповідають про революційні зв'язки радянської і болгарської громадськості. Цікаві дані про діяльність в Україні болгарської кооперації "Визволення" дають документи фонду цієї організації /ф.171/.

Певною мірою при написанні дисертації використані збірники документів, що висвітлюють міждержавні відносини СРСР і Болгарії та революційні зв'язки громадськості цих країн. Та, на жаль, український матеріал в них трапляється рідко. Довідковий матеріал черпався також із енциклопедичних видань, статистичних довідників, альманахів, історичних бібліографій радянських і міжнародних періодичних видань.

Своєрідним документальним джерелом для автора стали спогади самих учасників подій, що відтворювали українсько-болгарські взаємини в період між двома світовими війнами. Це були громадяни Болгарії, які брали участь у громадянській війні і будівництві нового радянського суспільства в Україні, а також місцеві болгары, співробітники Українського посольства в Болгарії, відомі діячі Болгарії, які побували в Україні.

Джерельну базу праці також склали радянські і болгарські газети та журнали. Для розкриття досліджуваної теми значну вагу мали виявлені автором в Народній бібліотеці ім. Кирила і Мефодія /м.Софія/ і бібліотеці Болгарської академії наук періодичні видання: "Українсько слово", "Українсько-болгарски преглед", "Українсько-болгарські вісти", що побачили світ завдяки ініціативі Українського посольства в Болгарії, українських емігрантів і відомих болгарських діячів.

Другий розділ "Міждержавні відносини України і Болгарії" висвітлює дипломатичні відносини УД, УНР і Болгарії, контакти на урядовому рівні між радянською Україною і Болгарією до утворення СРСР, коли ще УСРР мала певний вихід на міжнародну арену та стосунки між Болгарією і СРСР, складовою частиною якого була УСРР.

Міждержавним зносинам УНР і Болгарії поклали початок переговори в Брест-Литовську /грудень 1917 р. - лютий 1918 р./ стосовно умов мирного договору між державами Четверного союзу і УНР. Їх результатом стало підписання Брест-Литовської угоди від 9 лютого 1918 р., мирного договору і торгових договорів від 8 і 19 квітня 1918 р. Згідно підписаним домовленостям між Україною і державами Четверного союзу проходив обмін продовольчими і промисловими "лишками" /що для України були досить значні і обтяжливі/ і налагоджувалися торгові зв'язки.

У встановленні болгаро-українських взаємин, в тому числі і торгових, значну роль відіграв посол Болгарії в Україні, відомий вчений і громадський діяч, професор Софійського університету Іван Шишманов, який розгорнув тут свою діяльність з травня 1918 р. по лютий 1919 р. Він координував дії болгарських торгових місій, намагався вийти за межі спільної торгової угоди між Україною і державами Четверного союзу, укласти двосторонній болгаро-український торговий договір.

Болгарське представництво успішно виконувало одну із своїх основних функцій - захист співвітчизників, головним чином військовополонених першої світової війни і заробітчан, які ще до 1914 р. прибули в південні регіони України для робіт в сільсько-му господарстві. Дипломатичне представництво допомагало і болгарам, котрі мешкали в Україні. Його звернення, запити, ноти сприяли вирішенню питань спадщини, працевлаштування, повернення

майна.

Успішно діяла в Болгарії з липня 1918 р. Українська дипломатична місія, очолювана істориком Олександром Шульгиним, який проявив себе як громадський і державний діяч часів Центральної Ради і Гетьманату.

Як і Шишманов, Шульгин намагався підготувати ґрунт для взаємовигідних українсько-болгарських зовнішньоторгових зносин, що виходили б за межі Брест-Литовського мирного договору. Проте його спроби зав'язати торгові контакти між українськими і болгарськими підприємцями не були результативними. При Гетьманаті зовнішню торгівлю України контролювали Німеччина і Австро-Угорщина, які ще хотіли випустити її із своїх рук і збільшити питому вагу Болгарії. За Директорії, коли більшовики тиснули з усіх сторін, було вже не до зовнішньоторгових зносин.

В Софії Українське посольство докладало зусиль для налагодження контактів з представниками дипломатичних корпусів зарубіжних країн, акредитованих у Болгарії, започаткувало видання "Українсько слово" і "Українсько-български преглед", видавало своїм співвітчизникам візи, паспорти, довідки, надавало їм матеріальну допомогу тощо.

Центральною протягом всієї діяльності Українського посольства була проблема військовополонених і біженців. Перших в Болгарії нараховувалося в 1918 р. 5 тис. чоловік, других - 1,5 тис. Долаючи перешкоди, в першу чергу матеріального порядку, Українське посольство у взаємодії із спеціальною українською військовою делегацією і відповідною спільною болгаро-українською комісією репатріювало з Болгарії до листопада 1918 р. військовополонених - українців.

Падіння уряду УНР і втрата в Україні його матеріальної бази, брак закордонних субсидій уряду УНР в екзилі стали причинами

закриття в кінці 1920 р. українських дипломатичних місій в цілому ряді країн, зокрема в Болгарії.

Цілеспрямована діяльність посольства УД, УНР в Софії, спрямована на зміцнення зовнішньополітичного авторитету України і захисту інтересів її громадян, знаходила підтримку з боку болгарської влади. Таке її прихильне ставлення в першу чергу випливало з пронимецького курсу урядів Ф.Лизогуба і В.Радославова.

Перемога Антанти у світовій війні і заміна пронимецького кабінету міністрів Болгарії на проантантівський дещо погіршила ставлення офіційних правлячих кіл до дипломатичного представництва України. Прихід до влади Директорії, а з нею і діячів, які ще за часів Центральної Ради мали антантівську орієнтацію, дещо змінив ставлення урядів США, Великобританії і Франції до УНР. Відповідні зміни відбулися і в українсько-болгарських стосунках. Болгарська влада поліпшила становище українських біженців, прийняла, щоправда, по наполяганню Антанти і всупереч протестам радянської Росії, рештки врангелівської армії.

Проблема військовополонених /переважно російського походження/ і солдатів врангелівської армії /в якій українці, насильно мобілізовані генералом, склали більше 50%/ була в центрі уваги стосунків УСРР і Болгарії. Ставлення до репатріації названих категорій військових мінялося як в радянських, так і болгарських урядових колах в залежності від внутрішніх і зовнішніх обставин. До розгрому Російської армії під командуванням генерала Врангеля /кінець 1920 р./ уряд О.Стамболійського не перешкоджав поверненню військовополонених на батьківщину, оскільки вони могли поповнити ряди і Червоної, і Білої гвардії.

З 1921 р. Болгарія ставила перепони на шляху репатріації військовополонених і розміщених в ній рештків /24 тис./ врангелівської армії і таким чином сприяла ланам, що їх виношувала

Антанта, використати врангелівців у майбутній антибільшовицькій інтервенції.

Проте, незважаючи на різні протидії, за допомогою місій Українського і Російського Червоного Хреста, діяльності "Спілки повернення на батьківщину" до кінця 1923 р. в Україну прибула майже половина військовополонених і солдатів армії Врангеля.

Утвердження радянської влади, піднесення революційного руху в Європі і нарешті розклад самих врангелівських угруповань зміняли ставлення до них і радянської, і болгарської сторін. Ці обставини зробили подальшу репатріацію деморалізованих рештків врангелівської армії для СРСР не вигідною.

Для реакційних урядів Цанкова, а потім Ляпчева, що зміцнили своє становище, вже не потрібна була підтримка врангелівських частин. Тому, починаючи з 1925 р., болгарська влада проявляла ініціативу в рееміграції врангелівців і біженців. Протидія як радянської сторони не дозволила закінчити масову репатріацію громадян України і Росії. Отже ця проблема вирішувалася фактично лише урядами Стамболійського і Раковського.

На цей час припадають і перші торгові зв'язки УСРР і Болгарії. В травні 1921 р. держави - торгові партнери радянської країни були поділені між радянськими республіками на "сфери впливу." В результаті Болгарія увійшла до компетенції УСРР. В українсько-болгарських торгових зносинах українську сторону представляли державні структури, а болгарську - переважно народна кооперація "Визволення", керована комуністами.

Відносно самостійно радянська Україна в радянсько-болгарських відносинах виступала до оформлення радянської тоталітарної держави. З другої половини 20-х років, як і інші республіки, вона втратила право на зовнішньополітичну діяльність.

Взаємини України і Болгарії поглинули радянсько-болгарські

відносини, на які наклав відбиток тоталітаризм радянської системи і авторитарний режим, сформований у міжвоєнній Болгарії після падіння уряду БЗНС. З обох сторін вони були стримані і підозрілі. Продовжуючи політику царату щодо Балкан, СРСР намагався посилити свій вплив у Болгарії, зав'язати з нею взаємовигідні відносини і водночас, підтримуючи НКП, не міг не засуджувати антикомуністичні дії болгарської правлячої верхівки.

Офіційні ж кола Болгарії в радянсько-болгарських взаєминах поступалися економічною доцільністю. Стосовно до СРСР взяв гору страх перед поширенням комуністичних ідей. Також в орієнтації на країни фашистського блоку не останню роль зіграла надія повернути анексовані після першої світової війни території, що належали Болгарії.

Третій розділ "Зв'язки громадськості Української СРР і Болгарії" розкриває головні напрями революційних зв'язків трудящих України і Болгарії міжвоєнного періоду. З української сторони це були відгуки на класові протистояння в Болгарії, що проводилися в руслі союзних кампаній руху солідарності з класовою боротьбою робітників і селян Болгарії. Цей рух став частиною зовнішньої політики радянської держави і тому спрямовувався і керувався партійно-державними структурами, що опиралися на громадські організації: МОДР, профспілки, комсомол.

Українська ланка інтернаціональних зв'язків складалася із участі місцевих болгар і болгарських політичних емігрантів у громадянській війні в Україні, моральної і матеріальної підтримки трудящими УСРР боротьби робітників і селян Болгарії за свої права, в їх шефстві над болгарськими політичними в'язнями. Основними формами цієї підтримки стали мітинги і збори, відрахування від зарплати, збір коштів, промислових і продовольчих товарів, листування тощо.

Український народ, фактично позбавлений своєї державності, а відтак і зовнішньої політики, мав міждержавні контакти лише в межах революційних зв'язків. Це був єдиний напрям зовнішніх взаємин радянських республік, який заохочувала комуністична партія, оскільки він не тільки не перешкодив утвердженню її великодержавних амбіцій в межах Союзу, а навпаки сприяв поширенню більшовицьких ідей за його кордонами. Підтримуючи класову боротьбу міжнародного пролетаріату за право жити і працювати в кращих умовах та оголосивши себе його гегемоном, комуністи виношували плани переростання цієї боротьби в світову пролетарську революцію.

Тому стільки уваги приділялося, в першу чергу фінансовій допомозі, справі підтримки революційних сил в зарубіжних країнах, насамперед Болгарії, де була сильна комуністична партія і де русофільські настрої склалися історично.

Проведення політики активізації міжнародного революційного процесу вимагало значних коштів. Хоча вони і виділялися з державного бюджету, але основний тягар лягав на плечі трудового народу. В умовах тоталітарного режиму всі кампанії моральної і матеріальної підтримки організовувалися по вказівці зверху і носили обов'язковий характер.

Ставлення болгарської громадськості до справи побудови нового суспільства в радянській країні мало дещо інший характер, ніж рух солідарності трудящих УСРР з революційною боротьбою в Болгарії. На відміну від цільної радянської ланки українсько-болгарських зв'язків, яка формувалася централізовано керуючими державно-партійними структурами, болгарська ланка складалася з неоднорідних частин, що відповідно і спрямовувалися головним чином протидіючими силами. На одному полюсі знаходилася певна частина робітників, селян, інтелігенції, яка була під впливом БКП, РП, радикального крила БЗНС, на іншому - ті ж самі прошарки на-

селення, доповнені землеласниками і підприємцями - прибічниками ЕЗНС і правих партій.

Перші виступали на захист СРСР, пропагували його успіхи, другі - критикували радянську політичну і економічну системи. Ці завдання обумовили ставлення /негативне в першому випадку і позитивне в другому/ до них влади, для якої приклад СРСР ставив під загрозу саме її існування. Таке протистояння було характерне для всього міжвоєнного періоду.

Ліві сили болгарського суспільства в своїй пропаганді радянського способу життя не акцентували увагу на окремих республіках. Тим більше маси, які йшли за ними, переважно не знали і не відчували різниці між народами, що увійшли до радянської імперії, а часто навіть ніколи і не чули про Україну. Для них існував знак рівності між Росією і Радянським Союзом. Тому ставлення до неї, до СРСР, фактично було ставленням і до радянських республік, зокрема і до України.

Головними їх акціями були допомога голодуючому населенню півдня України і Поволжя в 1921-1922 рр., розклад врангелівської армії і повернення її солдатів на батьківщину, рух за відправку робітничих делегацій до СРСР, за встановлення з ним дипломатичних відносин, розвитку торгових і культурних взаємин.

Друга частина болгарського суспільства, в першу чергу представники правих партій, пануючого класу, критично ставилися до радянської дійсності, викривали радянський тоталітарний режим, його політичну і економічну системи. Увага акцентувалася на терорі, насильстві, релігійних переслідуваннях, примусовій праці, насильницькій колективізації і здійсненні індустріалізації за рахунок села, відсутності загального, прямого виборчого права, свободи слова, совісті, багатопартійності, опозиції.

Антирадянський настрій цих верств пояснювався не стільки

гуманними цілями, скільки страхом перед можливістю перемоги комуністичної ідеї в Болгарії. Така позиція була в руслі державної політики Болгарії щодо Радянського Союзу, оскільки державна влада представляла інтереси правих кіл.

В четвертому розділі "Болгарська національна меншина в Україні" наголошується на її ролі в українсько-болгарських взаєминах, розглядається соціально-економічний стан місцевих болгар в Україні, радянська культурно-освітня політика щодо них.

Болгарська національна меншина була справжнім посередником між українським і болгарським народами. Проживаючи поруч з болгарами, українці знайомилися з їх звичаями, побутом, здобутками в галузі сільського господарства, культури, вивчали мову своїх сусідів. Цей вплив мав і зворотній напрям. З іншого боку зв'язки українських болгар з колишніми співвітчизниками давали можливість поширювати в своїй прабатьківщині інформацію про Україну та її народ.

Вплив українського середовища на життя болгарської меншини, партійно-державна політика радянської влади стосовно неї були одним із напрямів українсько-болгарського взаємовпливу - цієї складової частини взаємин українців і болгар.

Наслідком проведення в 20-ті роки політики "українізації" і "забезпечення прав національних меншостей" стало виділення чотирьох болгарських національних районів на півдні України - в місцях компактного проживання 223,1 тис. болгар /за переписом 1926 р./, що складало 0,6 % населення республіки. Національні територіальні об'єднання дали змогу створити органи влади з представників своєї національності, вести діловодство рідною мовою, нею навчатися, розвивати національну культуру.

По радянській і партійній лінії справами болгарської меншини відали Болгарська секція Центральної комісії у справах на-

ціональних меншостей /ЦСМ/ при ВУЦК і Центральне болгарське бюро при ЦК КП/б/У, а також їх відділи в округах і районах.

Болгарські національні школи, спеціальні середні учбові заклади, болгарські відділення у ряді вищих навчальних закладах, болгарські преса, книговидавництво, театральні трупи, клуби, сільбуди, хати-читальні заклади значне підгрунття в культурно-освітньому розвитку і національному усвідомленні болгарського населення України.

Політика сприяння в Україні розвитку болгарської культури дала можливість розкритися літературному таланту ряду представників болгарської національної меншини. Мова йде перш за все про поетів Дмитра Маркова і Івана Гедікова та письменників - Олександра Власова, Георгія Журжера, Олександра Кеткова, Івана Мавроді, Миколу Туклева, Миколу Шимова, Михайла Хаджийського. Основною тематикою їх творів стало висвітлення життя болгарських переселенців в Україні, цілком природно, під кутом зору панівної ідеології.

Водночас заходи, котрі в 20-ті, першій половині 30-х років вживав український уряд щодо збереження і розвитку болгарської мови, освіти, культури запобігали асиміляційним впливам, певною мірою консервували культурно-освітню спадщину місцевих болгар. В результаті в Україні в місцях компактного проживання болгар такі атрибути їх культури як староболгарська мова, звичаї, пісенне багатство збереглися краще, ніж в їх прабатьківщині.

Культурно-освітнє підживлення в міжвоєнний період частини болгарського етносу, для якого земля південної України стала рідною, зіграло позитивну роль в українсько-болгарських взаєминах. Зовсім інші наслідки мали тут економічні перетворення, здійснені радянською владою. Насильна колективізація і утвердження радянсько-колгоспної форми господарювання, грабінницька

податкова система привели до зубожіння раніше квітучих болгарських сіл. Такі дії викликали певний опір болгар, спонукали деяких із них клопотати про переїзд до Болгарії. Ця соціальна перебудова сільського господарства теж мала певний резонанс в Болгарії, проте оцінки її були полярні. Одних вона надихала; інших застерігала.

З утвердженням тоталітарної системи у московського центру відпала необхідність у заграванні з народами, які входили до складу радянської імперії. Її зміцненню і утвердженню перешкоджали збереження етнічно-побутової самобутності і розвиток національно-культурної особливості національних меншин, в тому числі і болгарської. Тому вже в другій половині 30-х років ліквідовуються національні адміністративно-територіальні одиниці і національні культурно-освітні заклади.

Подальший сумнозвісний процес русифікації і формування так званого радянського народу зводив нанівець всяку національну культуру, зокрема й українську. Результат цієї політики - створення численних прошарків "російськомовного" населення України. Цим самим слабшою ставала болгарська меншина - ця місцева проміжна ланка українсько-болгарських зв'язків, котра могла б більше зблизити український і болгарський нарди, активізувати їх культурний взаємовплив.

В п'ятому розділі "Болгарська політична еміграція в Україні" характеризується місце і роль болгарської політеміграції у формуванні українсько-болгарських відносин міжвоєнного періоду. Сам факт в СРСР її підтримки, всебічної допомоги, прояву солідарності радянських трудящих зі справою, що примусила їх покинути батьківщину, був одним із напрямів зв'язків обох народів. З іншого боку ці взаємини збагачувались шляхом особистого внеску болгарської політеміграції в розбудову народного господарства, науки

і культури України, в першу чергу її болгарського населення.

Розвиток цієї ланки українсько-болгарської взаємодії залежав від умов, створених для політемігрантів в СРСР. Проте потрібно відрізнити ставлення до них простих радянських трудівників і партійної верхівки. Якщо в першому випадку це були чисто гуманні акції, то в другому - брали верх партійні інтереси, а саме більшовицька ідея світової пролетарської революції. Для втілення її в життя потрібні були босездатні кадри зарубіжних революціонерів. В СРСР вони не тільки врятовувалися від переслідування на батьківщині, але і примножували свій пропагандистський, військовий досвід, необхідний для переможної ходи світової революції.

Зворотню сторону медалі мала діяльність в Україні болгарських політемігрантів. І тут вимальовується різниця між рядовими емігрантами та їх провідними діячами. Одні своєю працею лише поповнювали ряди радянських трудівників. Ті ж, які опинилися в керуючих партійних і радянських структурах, активно проводили в життя більшовицьку політику створення антинародної тоталітарної держави.

По кількості політемігрантів в СРСР болгарська знаходилася на третьому місці після польської і угорської і складала 17 % всієї кількості зарубіжних революціонерів, які проживали в 20-30-ті роки в радянській країні. З 3 тис. болгарських політемігрантів майже 1 тис. знаходилася в Україні.

Простежуються дві найчисельніші хвилі напливу болгарської політеміграції в СРСР. Перша була після розгрому Вересневого повстання 1923 р. і друга - після вибуху в соборі "Свята неділя" /квітень 1925 р./, організованому лівими силами БКП з метою фізичного знищення верхівки болгарських придворних і урядових кіл.

Державна політика стосовно еміграції вирішувалася в Моск-

ві, звідки в республіки спускалися відповідні рішення. В Україні керували справами політемігранції і координували її діяльність з 1923 р. Всеукраїнське товариство допомоги політемігрантам, з 1925 р. Комітет політемігранції при ЦК МОДР УСРР, що мали свої відділення в ряді міст республіки. Їх основними функціями стали матеріальна допомога політемігранції, її лікування, працевлаштування, забезпечення житлом, сприяння в набуванні освіти тощо.

Важливе місце влада приділяла формуванню у політемігранції політичного світогляду в потрібному для радянської системи руслі і підвищенню її культурно-освітнього рівня, що розпочиналося ще в Будинках політемігрантів /де проходила певний час їх адаптація в радянське суспільство/ і продовжувалася в Інтернаціональних клубах, Товариствах колишніх політичних каторжан.

Як керівні дії БКП, так і рядові політемігранти намагалися використати своє перебування в СРСР для набуття або продовження освіти, підвищення кваліфікації. Переважна більшість політемігрантів навчалася в учбових закладах ідеологічного або військового профілю. Працівників освіти і спеціалістів сільського господарства із середовища еміграції і місцевих болгар, потрібних для нормального функціонування національних районів, готували болгарські середні спеціальні навчальні заклади.

В Україні болгарські політемігранти використовувалися урядом для здійснення проголошених соціалістичних перетворень в південних районах, де компактно проживали болгарські переселенці. Їм відводилися чільні місця в органах, що керували болгарськими районами - в Центральному болгарському бюро при ЦК КП/б/У, Болгарській секції ЦКМ при ВУЦВК, партійних і радянських владних структурах болгарських національних районів.

Система зробила еміграцію активним провідником більшовицької політики в болгарському селі. І вона, разом з місцевим радянським

і партійним апаратом, була причетна до колективізації, боротьби з так званими куркулями, вилученням хліба в період голодомору.

Водночас болгарські емігранти-літератори /Крум Хмлявков, Марко Марчевський, Петро Аджаров, Божко Божков /Петро Чудра/, Мелязко Терпешев /Тодор Андреев/, Невена Генчева сприяли становленню болгарської національної культури в Україні. І вже не їх вина, що ідейно-політична направленість їх творчого доробку відповідала вимогам партійної еліти, служила більшовицькій пропаганді. Але писати в іншому плані вони і не могли з тієї простої причини, що їх твори просто не побачили б світ.

З іншого боку частина болгарської мистецької еліти опинилася в певній ізоляції від простого трудівника-болгарина і тому мабуть вірила в радянський робітничо-селянський рай. Можливо дещо прозріли болгарські митці в 30-ті роки, коли Україна стала своєрідним пробним полігоном масових репресій над представниками національної, зокрема болгарської інтелігенції, а також над всіма думаючими, активними громадянами. Від рук сталінських чекістів загинуло 1 тис. із 3 тис. болгарських емігрантів.

Оцінка діяльності політеміграції в Україні, в тому числі і болгарської, неоднозначна. Багато зарубіжних революціонерів мріяли потрапити саме в країну своїх мрій і кінцевої мети їх боротьби - пролетарську державу, побудовану на принципах гуманності, демократії, соціальної справедливості, що мала бути антиподом капіталістичному суспільству експлуатації, споживання, класової нерівності. Вони щиро вірили в справу пролетарської солідарності, в комуністичний міф і тому сумлінно проводили в життя рішення ВКП/б/.

Якщо ж у деяких з них і виникав сумнів, то щось змінити вони однаково не могли. Основна маса рядових болгарських революціонерів, працюючи на промислових підприємствах, в установах, на чальних заводах, піднімали економіку, розтвляли освіту, науку і ку-

льтуру. Особливо помітний їх внесок в національне самоусвідомлення і культурне відродження болгарських переселенців.

Остий розділ "Українська еміграція в Болгарії" присвячений діяльності в Болгарії українських емігрантських організацій, аналізу їх періодичних видань, внеску вихідців із України у розвиток болгарської освіти, науки і культури.

Вихідці із України потрапили в Болгарію, переважно, на гребні двох хвиль еміграції. Українці знайшли притулок на землі братнього слов'янського народу ще до Жовтневої революції. Одні опинилися тут у пошуках кращої долі, тікаючи від голоду і злиднів; інші - рятуючись від переслідувань царського уряду за свої погляди, зокрема за осудження колоніальної політики царату щодо України.

Наступний їх приплив став наслідком першої світової війни, поразки УНР і перемоги більшовиків в Україні. Основний емігрантський контингент склали військовополонені першої світової війни, біженці і рештки розбитих більшовиками армій Денікіна і Врангеля.

Більшість біженців із України були люди високоосвічені - представники дворянства, буржуазії, інтелігенції. В основному страх перед насильством, хаосом, голодом, а не класова злоба стали причиною виїзду багатьох університетських професорів, інженерів, військових спеціалістів, лікарів, літераторів, музикантів, художників, скульпторів, інших представників інтелігенції. В Болгарії вони знайшли співчуття і підтримку. Це була позика на суму 20 млн. левів в рахунок боргу Болгарії Росії, що становив 82 млн. франків. Біженці на перших порах користувалися безкоштовно готелями, проїздом по залізницях, службовці забезпечувалися робочими місцями. Ці ж пільги, по пред'явленню посвідчення, виданого Українським посольством, поширювалися і на українців. Їм перепадали певні кошти, що відпускалися вихідцям із Росії між-

народним і Болгарським Червоним Хрестом.

На становищі вихідців із України позначилося падіння УНР і розформування Української місії в Болгарії. За їх спиною вже не стояла держава. Імперська політика більшовицької Москви щодо України, як і інших народів СРСР, з одного боку, а з іншого - підтримка Антантою, в першу чергу Францією, запеклої захисниці "єдиної і неподільної" Росії білої еміграції, яка вороже ставилася до українського національно-визвольного руху, також не сприяли формуванню в Болгарії українофільських настроїв. По старій традиції всі емігранти з колишньої царської Росії рахувалися як російські.

Проте болгарська влада не перешкоджала мати українцям свої поселення і національні організації. Існували українська колонія в Пернику і "вільний український хутір" в селі Кочеринове Дупнінської околиці. Були спроби об'єднати біженців за професійною ознакою. Одним з таких прикладів стали рибальські спілки, закладені українцями, які при допомозі посольства УНР в Стамбулі переїхали з Туреччини до Болгарії і поселилися на берегах Дунаю.

Перші українські емігрантські організації виникають в Болгарії вже на початку 20-х років. Найбільш впливовими з них були "Українська громада в Болгарії" і "Українське культурне об'єднання", "Українсько-болгарське товариство". 1933 р. в Софії відбувся конгрес, що об'єднав навколо себе десять українських товариств під назвою "Союз українських організацій у Болгарії", який повинен був координувати їх діяльність.

Основною метою цих організацій стало об'єднання українців на чужині, взаємодопомога, збереження національної самобутності, підняття національної свідомості, поглиблення пізнання культурної спадщини свого народу. В їх роботі домінувало культурно-просвітницьке спрямування, що знаходило свій вияв в організації і

проведенні вечорів, зборів, ранків, концертів. Особливе місце займало вшанування пам'яті славетного Кобзаря.

Хоча в статутах товариств наголошувалося на їх культурно-просвітницькій місії, вони не могли відмежуватися від політики. Їх діяльність пронизувала ідея утворення суверенної Української держави і українського національно-культурного відродження. Але висловити відкрито свою відданість ідеї української державності вони не могли. Можливо, в цьому на останню роль зіграло небажання болгарського уряду загострювати відносини з СРСР і російською еміграцією.

Позитивну роль в духовному житті української еміграції відіграли її видання - збірник "Украинско слово" і журнал "Украинско-български преглед", що виходили в Болгарії в 1919-1920 рр. при сприянні Українського посольства. В 1935 р. "Українсько-болгарське товариство" спробувало відновити українські видання, опублікувавши один номер журналу "Українсько-болгарські вісті".

Хоча ці видання мали епізодичний характер, але залишили слід в історії українського зарубіжжя та українсько-болгарських взаємин. Вони знайомили болгарську громадськість з українськими проблемами і водночас поглиблювали інтерес до України з боку тієї частини болгарської інтелігенції - письменників, поетів, літературознавців, публіцистів, котрі були вже обізнані за характером своєї праці з українською історією і надбаннями української культури.

Проте в діяльності українських емігрантських структур були як політичні, так і організаційні, а то й просто людські промахи. Неспроможною була ставка деяких лідерів "Українського культурного об'єднання" на уряд фашистської Німеччини в питанні створення незалежної Української держави. Не на користь справи були протиставлення між українськими товариствами і боротьба за лідер-

ство, сварки між їх членами, що нерідко приводили до розколу. Все це перешкоджало згуртуванню навколо поставленої мети, однак не зводило нанівець культурно-просвітницьку діяльність.

Вихідці з України зробили певний внесок у розвиток господарського, наукового і культурного життя Болгарії. Створюючи відповідні умови для викладацької, наукової діяльності освітян і вчених та творчого зростання митців - українців за походженням, болгарський уряд не тільки виконував гуманну місію, але і мав від цього певні дивіденди. Болгарія отримала висококваліфікованих спеціалістів, які високо тут цінувалися.

Більшість представників емігрантських наукових і мистецьких кіл - вихідці з України, були віддані російській імперській системі, що їх зростила. Основна їх маса стояла осторонь політичного життя своїх співвітчизників, які, хоча і перебували на чужині, але все ж таки сприяли утвердженню національного самовизначення українців. До останніх належать мовознавець Дмитро Шелудько, педагог і журналіст Ярослав Романчук, педагог і мистецтвознавець Олексій Шульговський, скульптор Михайло Парацук, художник Йосип Ткаченко, співак Михайло Столярчук. Вони брали активну участь в українському емігрантському русі, популяризували в Болгарії українську історію і культуру, проповідували ідею утвердження української національної держави, сприяли поглибленню українсько-болгарського взаємовпливу.

У висновках підведені підсумки дослідження, що дають змогу зробити певні узагальнення відносно українсько-болгарських взаємин міжвоєнного періоду.

I. Відродження української держави доби Центральної Ради, Гетьманату, Директорії дало змогу їй встановити офіційні зносини з рядом країн. Хоча це був і нетривалий період історії України, але залишив помітний слід в її зовнішньополітичних взаєми-

нах. Україна виступила на міжнародній арені рівноправним партнером. Ерест-Литовський мирний договір відкрив шлях до встановлення українсько-болгарських дипломатичних відносин. Їх наслідком став обмін дипломатичними місіями. Основним практичним результатом останніх була репатріація українських і болгарських військовополонених першої світової війни і рееміграція біженців та захист їх, а також налагодження торгових українсько-болгарських зв'язків.

2. Втрата Україною державності і перетворення її в країну радянської імперії позначилися на українській зовнішній політиці. До утворення СРСР, коли в радянській Україні ще існували незначні атрибути державності, вона мала можливість проводити певний зовнішньополітичний курс. У стосунках з Болгарією ця політика зводилася в основному до вирішення проблем повернення військовополонених росіяни і солдатів врангелівської армії та торгових операцій головним чином через посередництво народної кооперації "Визволення".

3. Після 1922 р. весь комплекс суспільно-політичних, соціально-економічних, культурно-освітніх проблем Радянського Союзу вирішувався навіть не державним союзним, а партійним більшовицьким центром. В першу чергу ця ситуація була характерна для зовнішньополітичної діяльності. Республіки могли лише схвалювати і проводити в життя зовнішньополітичні акції імперського центру. Тому в цей період офіційних зносин УСРР з Болгарією /як і з іншими державами/ не існувало.

4. Українсько-болгарські взаємини 20-30-х років формувалися лише на рівні громадськості, але і на них впливали політичні режими, що існували у країнах. З української сторони це була моральна і матеріальна підтримка революційної боротьби робітників і селян Болгарії, що спрямовувалася державно-партійними

структурами. Така увага до проявів солідарності з класовими вис-тупами не була безкорисливою. ВКП/б/ прагнула таким чином по-завити класову боротьбу міжнародного пролетаріату, оскільки сподівалася за допомогою перемоги світової пролетарської револю-ції забезпечити панування комуністичної ідеї, а значить і її проводирів.

5. Не таким одностайним було ставлення до подій в СРСР болгарської людності. Більш демократичний устрій, ніж в СРСР, давав змогу формуватися різним настроям стосовно перетворень у радянській країні. ВКП, що користувалася досить значним впли-вом, була організатором акцій на захист справи проголошеного в СРСР соціалістичного будівництва, встановлення з ним дипломати-чних і торгових відносин. Досить чітко простежуються і антирадян-ські настрої, що не обходили ні одної верстви болгарського сус-пільства. Вони викривали антидемократичну суть радянського біль-шовицького режиму.

6. Наявність в Україні болгарської національної меншини дала змогу поширювати обопільний вплив українців і болгар в гос-подарській і культурній діяльності. Він в значній мірі залежав від політики радянських урядових кіл щодо місцевих болгар. Полі-тика "українізації", що викликала і політику "забезпечення прав національних меншостей", спричинила створення болгарських націо-нальних районів, відновлення їх національної адміністрації, поя-ву болгарських національно-культурних закладів. Все це посилю-вало національну свідомість і розвивало національну культуру місцевих болгар. Водночас грабування в СРСР селянина за допо-могою продрозверстки, хлібозаготівель, різноманітних прямих і непрямих податків, нарешті колективізація dokonали як українське, так і болгарське село. Останній удар йому завдала репресивна політика другої половини 30-х років не тільки проти особистості,

але і проти її національних та культурно-освітніх здобутків.

7. Важливий напрям українсько-болгарських стосунків пов'язаний з визначенням ролі еміграції в українсько-болгарських відносинах. Вона віддавала працю, знання, досвід країні перебування, а також знайомила її громадськість з історією і культурою своєї батьківщини, тим самим збільшуючи обопільний взаємовплив двох народів. Проте існували деякі відмінності між статусом української і болгарської еміграції в країнах перебування та ставленні до неї урядових структур цих держав. Закритість радянського суспільства, шпіономанія спонукали правоохоронні органи уважно стежити за прибуттям політемігрантів в СРСР і давати їм тут притулок за рекомендаціями відповідних комуністичних партій і після певної перевірки. Такого "відбору" еміграції не існувало в Болгарії, де міг проживати кожний бажаючий.

8. І болгарська, і українська еміграція користувалася певними пільгами, в чому політичні мотиви грали не останню роль. Болгарській правлячій верхівці імпонували антирадянські настрої українських емігрантів, а радянський уряд виношував плани використання болгарських емігрантів для розгортання класової боротьби в Болгарії. І одним, і другим представникам політичної еміграції уряди надавали матеріальну допомогу, сприяли в працевлаштуванні, адержанні освіти. Щоправда, в СРСР ця підтримка була краще оформлена організаційно і йшла на неї більші кошти. Але такий стан пояснювався не стільки гуманністю, скільки політичними мотивами. В Болгарії українські емігранти користувалися певною свободою - могли мати свої організації, видавати пресу, проводити політичні і культурні заходи. Цього не можна сказати про болгарську еміграцію в СРСР, яка до того ж стала однією з численних жертв тоталітарного режиму, хоча і вірно йому служила.

II. ПУБЛІКАЦІЇ З ДОСЛІДЖУВАНОЇ ПРОБЛЕМИ

- I. Монографії, брошури, розділи в колективних монографіях.
- I.1. Українсько-болгарські взаємини. 1918-1939 рр. - К., 1996.- 225 с.
- I.2. Солидарность трудящихся Украинской ССР с революционной борьбой рабочих и крестьян Болгарии. 1923-1934 гг. - К., 1977.- 140 с.
- I.3. Участь Української РСР у радянсько-болгарському співробітництві. - К., 1985. - 48 с.
- I.4. Українці в Болгарії. - Українці в світі. - Торонто, 1994. С.142-147. Англ. мовою. /В співавт./.
- I.5. Приносят на Украинската ССР в съветско-българските културни връзки в 20-те - 30-те години. - Птица на дружбата. - София, Київ, 1989. - С. 99-119.
2. Статті.
- 2.6. Болгари в Україні. // Віче.- К., 1995.- № 7.- С. 115-126.
- 2.7. Вчені з України в Болгарії. 1917-1941 рр. // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. - К., 1994. - Вип. 3.- С. 57-66.
- 2.8. Болгари в Україні. 20-30-ті роки. // Українська діаспора. Київ - Чикаго, 1993. - № 4. - С. 132-149.
- 2.9. Діяльність болгарської дипломатичної місії в Україні. 1918-1919 рр. // Проблеми слов'янознавства. - Львів, 1993. - № 45.- С. 3-14.
- 2.10. Дипломатична місія УНР в Болгарії. 1918-1920 рр. // Український історичний журнал. - К., 1992.- № 12.- С.18-31.
- 2.11. Українські емігрантські організації в Болгарії. 1917-1950 рр. // Міжнародні зв'язки України: пошуки і знахідки. - К., 1992. - Вип. 2. - С. 42-54.

- 2.12. Українська емігрантська преса в Болгарії міжвоєнного періоду. // Українська діаспора. - Київ - Чикаго, 1992. - № 1. - С.85-98. /В співавт./.
- 2.13. Державне видавництво національних меншостей в Україні і духовне спілкування українського і болгарського народів. // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. - К., 1991. - Вип. 1. - С. 90-94.
- 2.14. Обществено-политическите связи Украины и Болгарии межвоенного периода. - Втори международен конгрес по българистика. Доклади. България след освобождението /1878/. - София, 1988. - С. 133-143.
- 2.15. Радянсько-болгарські відносини міжвоєнного періоду в радянській і болгарській історіографії. // Історичні дослідження. Історія зарубіжних країн. - К., 1994. - Вип. 10. - С.70-77.
- 2.16. Інтернаціональні зв'язки трудящих країни Рад і Болгарії. 1917-1944. // Український історичний журнал. - К., 1981. - № 9. - С. 33-41.
- 2.17. Дослідження вченими Української РСР історії Болгарії і радянсько-болгарських зв'язків. // Історичні дослідження. Історія зарубіжних країн. - К., 1960. - Вип.6. - С.78-88.
- 2.18. Украинската историческа наука за история на България и украинско-българските отношения. // Известия на Института по история на БКП. - София, 1980. - № 43.
- 2.19. Славний син болгарського народу /100-річчя з дня народження В.Коларова. // Український історичний журнал. - К., 1977. - № 7. - С. 120-123.
- 2.20. Братерська допомога Радянського Союзу болгарським політичним емігрантам в 20-30-ті роки. // Історичні дослідження.

- Історія зарубіжних країн. - К., 1976. - Вип. 2. - С.38-49.
- 2.21. Дружеските връзки на Васил Коларов с трудещите се от Полтавска област. // Векове. - София, 1975. - № 5. - С. 34-42. /В співавт./.
- 2.22. Рух солідарності українського народу з революційною боротьбою трудящих Болгарії в 20-30-ті рр. // Український історичний журнал. - К., 1973. - № 2. - С. 37-44.
- 2.23. Солідарність трудящих Української РСР з Вересневим повстанням 1923 р. в Болгарії. // Український історичний журнал. - К., 1973. - № 9. - С. 87-91.
- 2.24. Із історії зв'язків Георгія Дмитрова з Україною. // Питання нової та новітньої історії. - К., 1972. - Вип. 15. - С. 116-123. /В співавт./.
- 2.25. Георги Дмитров и съветските профсъюзи през 1921-1926 г. // Профсъюзни летописи. - София, 1972. - № II. - С.40-71.
- 2.26. Георги Дмитров и Съветска Украина. // Летопис на дружбата. - София, 1972. - С.176-200. /В співавт./.
- 2.27. Солідарність трудящих України з Г.Димитровим під час Лейпцигського процесу. // Український історичний журнал. - К., 1972. - № 6. - С. 78-81.

ВАС

Pavlenko Victoria Victorovna. Ukrainian-Bulgarian relations (1918-1939s).

Thesis for a doctor's degree, speciality 07.00.02 "World History", M.S.Hrushevskiy Institute of Ukrainian Archaeography and Source Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kiev, 1996.

Manuscript of the thesis is defended. Its main positions are expanded in 27 scientific works, which began new direction of researching- its distinguishing from the Soviet-Bulgarian between-war relations problem.

The author, analysing and rethinking the relations of the Ukrainian State, the Ukrainian People Republic, the Soviet Ukraine (till the USSR formation) and Bulgaria; these countries general public relations; the Ukrainian and Bulgarian political emigration and Bulgarian national minority in the Ukraine in their realisation, discovers the number of their directions, which were not subject to study beforehand, or were stated from a position of the predominant official ideology.

Павленко В.В. Украинско-болгарские отношения. 1918-1939 гг.

Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук по специальности 07.00.02- Всемирная история. Институт украинской археологии и источниковедения им.М.С.Грушевского Национальной Академии наук Украины, Киев, 1996.

Защищается рукопись диссертации.

Основные ее положения изложены в 27 научных работах, которые положили начало новому направлению исследования- выделению его из проблемы советско-болгарских отношений межвоенного периода. Автор, анализируя и переосмысливая межгосударственные отношения Украинской державы, Украинской Народной Республики, Советской Украины (до образования СССР) и Болгарии, связи общественности этих стран, место и роль в их осуществлении украинской и болгарской политической эмиграции, болгарского национального меньшинства в Украине, раскрывает ряд их направлений, которые раньше не были предметом изучения или излагались с позиций господствующей официальной идеологии.

Ключові слова:

Україна, Болгарія, державність, зв'язки, громадськість, еміграція, національна меншина.

Підписано до друку 05.01.96 Формат 60x84 1/16
Ум. друк. арк. 1.86. Обл. вид. арк. 2.0
Тираж 100. Зам. 3 1996 р. Безплатний

Поліграф. д-це Ін-ту історії України НАН України
Київ-1, Грушевського, 4

445607

00.14.14

445607

AB34.390

AB 34.390